

Мельнікова Т. В.,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов № 1
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ЛІТЕРАТУРНА ПАРОДІЯ: ВИЗНАЧЕННЯ ТА РІЗНОВИДИ

Анотація. У статті подано огляд існуючих у літературознавстві визначень літературної пародії; проаналізовано існуючі різновиди пародії та їх функціональність; прослідковано відмінності та точки перетину пародії з іншими літературними жанрами.

Ключові слова: пародія, визначення пародії, гумористична пародія, сатирична пародія, пародичне використання, дисонанс.

Постановка проблеми. У роботі проводиться загальний огляд існуючих у літературознавстві ставлень до визначення пародії як літературного жанру; здійснюється аналіз різновидів пародії, досліджуються відмінності та схожість літературної пародії з суміжними жанрами.

Термінологічне визначення пародії не має серед фахівців однаковості. Можна перелічити авторів, які зверталися до цього питання (М. Остолопов, Ю. Тинянов, О. Морозов, В. Новиков, І. Доценко, автори словників – С. Ожегов, Ф. Брокгауз та І. Єфрон), але не можна сказати, що існує остаточне повне визначення літературної пародії.

Мета статті – надати узагальнене уявлення про існуючі у літературознавстві погляди на пародію як літературний жанр та проаналізувати її різновиди.

Досягнення зазначеної мети автор намагається здійснити шляхом вирішення таких завдань:

- провести загальний огляд існуючих у літературознавстві визначень пародії, як літературного жанру;
- проаналізувати існуючі різновиди пародії та їх функціональність;
- прослідкувати відмінності та точки перетину пародії з іншими літературними жанрами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Пародія виникла багато років тому в античній літературі. Її перший відомий зразок – «Батрахоміомакія», відома «Війна мишей та жаб», яка викладена високим стилем «Іліади» Гомера. У перекладі «пародія» означає «переспів», «протипісня».

У широкому значенні пародія – це те, що виникає при невдалому наслідуванні оригіналу, коли копія виглядає значно гіршою, ніж зразок. Звичайно, більш відомим є існування пародії у різних жанрах або напрямках мистецтва. Пародія може створюватися на окремий твір, стиль автора, художній напрямок або на конкретну особу.

Розглянемо один із різновидів пародії взагалі – літературну пародію в аспекті її визначення в теорії літератури.

Відомий учений, знавець пародії О. Морозов вважав, що пародія відображає не саму дійсність, а її відображення у літературі та мистецтві. Він визначав пародію, як «искусство второго отражения» або «отражение отражения» [1, с. 57]. Взагалі погоджуючись із цим зазначенням, неможливо не згадати про такий різновид літературної пародії, як пародичне використання, коли об'єктом пародії стають явища, які

лежать поза межами художньої літератури. Тому визначення пародії О. Морозовим здається неповним.

Наведемо інші приклади визначення пародії та розглянемо їх із точки зору повноти висвітлення проблеми.

Багато визначень пародії звужують її функціональні можливості через те, що пов'язують її виключно із сатиричним напрямком. У енциклопедичному словнику Ф. Брокгауза та І. Єфрона зазначається, що пародія – це вид сатиричної поезії, сутність якої полягає в тому, що автор висміює певний серйозний твір, наслідуючи його форму і тон, але при цьому свідомо замінює величаві та витончені образи та поняття смішними та незначними. Як бачимо, крім сатиричного обмеження спектру функціонування пародії, це визначення обмежує і спектр родів літератури, здатних «породити» пародію, лише поезією.

Лише сатиричне призначення відводять пародії Л. Тимофєєв і С. Тураєв у своєму словнику літературознавчих термінів: «пародия – вид сатирического произведения, целью которого служит осмеяние литературного направления, жанра, стиля, манеры писателя, отдельного произведения»; «пародия – произведение, подражающее другому произведению, автору или течению с целью их осмеяния» [2, с. 109].

О. Квятковський у своєму поетичному словнику бачив пародію в тому ж ключі, а саме, що це жанр «критико-сатирической литературы, основанный на комическом воспроизведении и высмеивании стилистических приемов какого-либо писателя, писательской манеры» [3, с. 195].

Надто вузьким вбачається і наступне визначення Г. Бена: «Пародия – жанр литературно-художественной имитации, подражание стилю отдельного произведения, автора, литературного направления с целью его осмеяния» [4, с. 604].

В. Пропп у своєму спеціальному дослідженні комізму та сміху у мистецтві визначає пародію, як «средство раскрытия внутренней несостоятельности того, что пародируется; она воспроизводит внешние черты явления при отсутствии внутреннего содержания» [5, с. 64]. У цій роботі «доброму сміху» присвячено цілий розділ, який так і називається «Добрый сміх», але, на жаль, автор не відносить пародію до розряду можливих джерел «доброму сміху», тим самим знову-таки звужуючи коло випадків її існування.

Але ще перший російський теоретик пародійного жанру М. Остолопов зазначав, що функціонально пародія значно ширша, ніж просто критика будь-яких явищ літературного характеру. На його думку, пародія здатна не лише дискредитувати свій об'єкт, але також може служити «к одному только увеселению читателя, ибо случается, что пародируемое сочинение не имеет таких недостатков, кои бы заслуживали малейшего порицания» [6, с. 342].

Щодо визначення пародії у відомому словнику В. Даля, то пародія – це «забавная переделка важного сочинения, смешное или насмешливое подражание; перелицовка, сочи-

нение или представление наизнанку» [7, с. 19]. Це визначення вбачається дуже вдалим, але не можливо не зазначити, що не лише «важное сочинение», але і комічні твори, навіть самі пародії можуть ставати об'єктом пародіювання.

За С. Тяпковим, «пародія ближче к сатире, розоблачаючому отрицанию, нежели к юмору, к познанию в сфере смеха, и направлена она всегда «против» пародируемого объекта (степень, мера этого «против» располагается в пределах от добродушного вышучивания до едкого неприемлющего сарказма)» [8, с. 3].

В. Новиков, навпаки, вказує на значну кількість пародій, які не лише не мають нічого спільного з тим, що зветься «едкий неприемлющий сарказм», але навіть не містять того, що мається на увазі, як «добродушное вышучивание». Наприклад, це такі твори, як пародія В. Лівшиця на С. Маршака – «Баллада о простом пиджаке», В. Бахнова на О. Твардовського – «Парус, парус...», Ю. Левітанського на М. Светлова – «Сто двадцать лет спустя», самого В. Новикова на літературознавчий стиль Ю. Тинянова («Литературные аппетиты»). В цих пародіях за наявності пародійних елементів та використанні пародійних засобів очевидним є висловлювання симпатії до об'єкта пародії, навіть певне «милування» авторським стилем. Тобто, пародія може виступати не лише знаряддям сатиричної переробки з найменшим чи найбільшим рівнем сарказму, але і як добрий жарт, створений заради дружнього або «доброго сміху».

Можна сказати, що в основі класифікації пародії лежить принцип її функціональної спрямованості на об'єкт пародіювання. Цей принцип був використаний О. Морозовим при створенні загальної класифікації пародії, як літературного жанру. За цією класифікацією першим різновидом є саме дружня, *гумористична пародія*. Через її «добре» ставлення до оригіналу вона досить сильно схожа зі стилізацією. Але, звичайно, між стилізацією та пародією є різниця, про що піде мова нижче.

Сатирична пародія, яка визнається єдиним можливим варіантом пародії більшістю літературознавців, згідно з класифікацією О. Морозова, – це лише другий тип пародії. У випадку сатиричної пародії сатирична, «ідка» спрямованість проти другого плану – об'єкта – пародії відчувається дуже чітко. (Зазначимо, в цьому місці, що коли йдеться про пародію будь-якого типу, однією з неминучих умов виникнення пародії є умова, що об'єкт пародії, її другий план є добре відомим аудиторії, яка сприймає пародію. Без виконання цієї умови виникнення пародії як такої взагалі не є можливим, так як протирічить самій природі пародії). Літературна сатирична пародія – це різкий критичний напад на ідейний та естетичний комплекс окремого твору, творчості певного автора, або ширше, цілого жанру або художнього напрямку, сутність яких автор пародії сприймає як неприйнятні.

Щодо третього різновиду – *пародичне використання* (термін введено у теорію пародії Ю. Тиняновим), то він може «служити» і гумористичній, і сатиричній пародії, виконуючи роль канви, каркасу для досягнення пародією своєї функціональної мети. Сам термін «пародичне використання» дуже точно описує його сутність – знову-таки, ідейний та естетичний комплекс окремого твору, творчості певного автора, цілого жанру або художнього напрямку «використовується» без мети створення пародії саме на нього, а лише у якості відомого твору, того, що «на слуху», щоб на його основі,

використовуючи його структурні та естетичні особливості, створити пародію. Функціональні цілі такої пародії можуть лежати як у полі художньої літератури, так і за її межами. Але в будь-якому разі сам другий план не є об'єктом пародії.

Не підлягає сумніву, наприклад, надзвичайно поважливе ставлення І.С. Тургенєва до О.С. Пушкіна, і неможливі навіть підозри, що Тургенєв міг би опинитися автором сатиричних пародій, спрямованих проти великого поета або його творчості. Чим же тоді є наведений нижче приклад? Це пародичне використання Тургенєвим з власної мети добре відомих для тогочасної аудиторії рядків Пушкіна. У Пушкіна це звучало: «Подъезжая под Ижоры,/ Я взглянул на небеса/ И вспомнил ваши взоры./ Ваши синие глаза». А Тургенєв у листі від 05 (17) травня 1840 року до свого друга молодих років О. Єфремова вдається до пародичного використання, і звучить це так: «Подъезжая под Висбаден,/ Я взглянул на мои штаны;/ И вспомнил ваши кудри/ И что будете там Вы». Пояснення представлено самим автором пародії і полягає в тому, що на Тургенєві на той момент були штани такого ж золотистого відтінку, як і волосся Єфремова. Тобто, пародійний ефект створено явним зіткненням високого та спрощеного змістів другого та першого планів при структурному і, перш за все, ритмічному наслідуванні. Звідси – виникнення комічного ефекту.

Не зайвим буде ще раз нагадати, що (і це видно з наведеного прикладу) умовою виникнення пародії є обов'язкова можливість впізнання аудиторією другого плану. Без цього твір буде більше нагадувати стилізацію, хоча, звичайно, для створення та сприйняття стилізації фактор впізнання другого плану також має основоположне значення.

У чому ж відмінність літературної пародії від таких жанрів, як стилізація, памфлет, епіграма, комічний алогізм, бурлеск та травестія? Та що в них спільного?

Як уже було відмічено, другий план і пародії, і епіграми має легко розпізнаватися під шаром нового твору – першого плану. Без цього їх існування втрачає будь-який сенс і взагалі є неможливим. По-друге, і пародія, і епіграма наслідують свій другий план стилістично, структурно, лексично – будь-яким чином, який дасть можливість впізнання. Тобто, і в першому, і в другому випадках ми бачимо оригінал і копію. Здається, пародія та стилізація занадто схожі, щоб бути різними жанрами. Але є основоположна відмінність, яка служить однозначним маркером того, що ж перед нами, пародія чи стилізація. Якщо ми бачимо, чи читаємо, чи слухаємо твір, при цьому чітко усвідомлюємо, що є другим планом, і можемо сказати, що другий план та сам твір, який є першим планом, дуже схожі – перед нами стилізація. Але, якщо ми сприймаємо твір, відчуваємо другий план, відчуваємо схожість, але ця схожість – на грані повної дисгармонії, коли плани схожі, але не накладаються один на інший, а при їх накладанні народжується комізм («злого» чи «доброго» відтінку) – це пародія. Тобто, стилізація просто «повторює» заради самого «повторення», а пародія на місці повторення створює комізм.

Памфлетний жанр є жанром літературно-публіцистичного характеру. Памфлет – це «постріл», коли його сатиричні стріли спрямовані проти чогось конкретного, що має суспільно-політичне підґрунтя – можливо, соціально-політичний устрій, конкретна політична партія, конкретна суспільно-політично значима особа або її конкретні дії – все, що

може викликати суспільний резонанс, вплинути на життя суспільства або його певної групи. Ціллю памфлету і є вплив на громадську думку. Але чи не те саме можна сказати про мету літературної сатиричної пародії? Сатирична пародія створюється, щоб привертати увагу, викривати, критикувати, показувати недоліки, висловлювати негативне ставлення. Відмінність між памфлетом та пародією полягає у відсутності чи наявності зв'язку твору з художньою літературою. Справа в тому, що памфлетист намагається дискредитувати саму ідейну сутність певного явища – реального факту життя, а пародист, який створює літературну сатиричну пародію, обов'язково проводить зв'язок із художньою літературою. Тому літературна пародія, маючи ті самі цілі, що і памфлет, все ж таки називається літературною. Цей зв'язок може проявлятися у двох напрямках. По-перше, якщо критика автора памфлету спрямована на реально існуюче явище, то критика автора літературної пародії спрямована на відображення певного явища у художньому творі. І по-друге, у випадку, коли мішенню автора літературної сатиричної пародії стають саме реальні фактори суспільно-політичного життя, літературна пародія залишається літературною пародією через те, що її автор удається до художньої літератури – йдеться про пародичне використання. Обираючи, можливо, зовсім випадково, відомий літературний твір або художній стиль, він використовує його в якості «каркасу» для створення пародії, модифікує його у комічно-сатиричному ключі, досягає дисонансу між першим та другим планами, але не переслідує при цьому мети дискредитувати цей самий твір або стиль.

Епіграма та пародія мають певні спільності та розбіжності. Спільність полягає в тому, що, по-перше, і епіграма, і пародія спрямовані на певний об'єкт з певною метою; по-друге, і пародист, і епіграміст можуть мати мішенню для своєї критики явища художньої літератури. Але відмінність між епіграмою та пародією та ж сама, що і між памфлетом та пародією: пародія може піддати критичному викриттю і зміст, і форму художнього твору або стилю; епіграма спрямована лише на змістовний компонент.

Комічний алогізм поріднює з пародією те, що в обох випадках наявні та відчутні аудиторією нелогічність, дисгармонія, абсурд, результатом яких виявляється створення комічного ефекту. Але комічний алогізм – це абсурд сам по собі, мета якого насмішити, викликати іронічне ставлення. Коли йдеться про пародію, то її мета є складнішою – представити як абсурдне та нелогічне те, що первісно сприймалося, як серйозне.

Сутність бурлеску та травестії має спільні риси з пародією, але присутні і категоричні відмінності. Перш за все, чим взагалі відрізняються бурлеск та травестія? Мова йде про бурлеск, коли «серйозний» другий план виражено «несерйозними» засобами (образами, діями, стилем), внаслідок чого створюється комічний ефект. У травестії комічний ефект виникає тому, що «несерйозний» зміст виражається «серйозними» засобами. Багато літературознавців вважають, що бурлеск та травестія є різновидами пародії. І дійсно, наявним є той факт, що між ними багато спільного. Перш за все, це очевидний дисонанс, дисгармонія між формою та змістом. По-друге, відчутна наявність «другого плану», коли в аудиторії не виникає складнощів «впізнати» те, що стає основою

для створення бурлеску чи травестії. Крім того, часто об'єктами бурлескних та травестійних творів, як і пародичного використання, стають реалії, що лежать за межами художньої літератури, а відомі на той час художні твори або естетичні напрями використовуються в якості каркасу (наприклад, бурлескне відтворення «Енеїди» Вергілія германцем А. Блумауером (1784 – 1788), в якому розповідь про Енея стає лише «канвою» для сатиричного випадку проти єзуїтів).

У чому ж полягає відмінність між бурлеском та травестією, з одного боку, та пародією – з іншого? Твердження О. Морозова прояснює це питання тим, що ні бурлеск, ні травестія не торкаються самого стилю твору, який стає другим планом. Тобто, можна сказати, що пародія, на відміну від бурлеску та травестії, відтворює зовнішню форму, змінюючи зміст на протилежний.

Звичайно, бурлеск та травестія, в якості художніх засобів, здатні прикрасити собою пародію. Подивимось на приклади: «Я помню чудное мгновенье:/ Передо мной явилась ты,/ Как из почтамта объявленье/ В минуту крайней нищеты» (Б. Алмазов, 1863); «Ой ты гой еси, время тяжкое,/ Время тяжкое, переходное!/ Про тебя нынче сложим песню мы,/ Про твоего любимого сотоварища,/ Губсоюза – добра молодца,/ Да про красного купца Калашникова» (з сатиричного фейлетона А. Флита 1922 року «Русский народный эпос»).

Висновки. Таким чином, очевидно, що літературна пародія будь-якого типу має схожі характерні риси з іншими жанрами літератури, залишаючись самостійним оригінальним жанром. Та, з іншого боку, зберігаючи свої характерні риси, пародія здатна на продуктивне поєднання з іншими жанрами, найчастіше суміжними – пародія-епіграма, пародія-памфлет, пародія з елементами бурлеску та травестії та інше.

Те, що пародія представляє собою настільки багатогранне явище, те, що вона характеризується різноманіттям варіацій, здатна утворювати синтетичні жанри, протягом багатьох десятиліть робило її об'єктом цікавості та наукових дискусій літературознавців і зараз не залишає байдужими науковців, через те, що поле вивчення пародії є дійсно безмежним і постійно поповнюється новими або раніше не відомими зразками.

Література:

1. Морозов А.А. Пародия как литературный жанр (к теории пародии) / А.А. Морозов // Русская литература. – 1960. – № 1. – С. 48–77.
2. Пародия // Краткий словарь литературоведческих терминов / Ред.-сост. Л.И. Тимофеев и С.В. Тураев. – М.: Просвещение, 1978. – С. 109–110.
3. Пародия // Квятковский А.П. Поэтический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1966. – С. 195–196.
4. Пародия // Краткая литературная энциклопедия / Под ред. А.А. Суркова. – М., 1968. – Т. 5. – С. 604–607.
5. Пропп В.Я. Проблемы комизма и смеха / В.Я. Пропп. – М.: Искусство, 1976. – 182 с.
6. Пародия // Словарь древней и новой поэзии, составленный Николаем Остолоповым. – Ч. 2. – СПб.: В типографии Императорской Российской Академии, 1821. – С. 332–343.
7. Пародия // Даль Вл. Толковый словарь живого великорусского языка: В 4 т. – 2-е изд. – М.: ГИС, 1955. – Т. 3. – 893 с.
8. Тяпков С.Н. Комическое в литературной пародии / С.Н. Тяпков. – Иваново: Ив. гос. ун-т, 1987. – 54 с.

Мельникова Т. В. Литературная пародия: определения и разновидности

Аннотация. В статье представлен обзор существующих в литературоведении определений литературной пародии; проанализированы существующие разновидности пародии и их функциональность; прослежены различия и точки соприкосновения пародии с другими литературными жанрами.

Ключевые слова: пародия, определение пародии, юмористическая пародия, сатирическая пародия, пародическое использование.

Melnikova T. The literary parody: definitions and variety

Summary. The article focuses on existing definitions of literary parody recognized from theoretical point of view; variety and functionality of parody are analyzed; differences and similarities between parody and other literary genres are investigated.

Key words: parody, parody definition, humorous parody, satirical parody, parody application.